

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

06/06/2022

A1.α.

1. Σωστό
2. Λάθος
3. Λάθος

A1.β.

1. β, δ
2. α, γ

B1.

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός παραγωγικού συλλογισμού και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον πολιτικόν». Ο Σταγειρίτης υποστηρίζει ότι η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία («Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ») και η ίδια έδωσε στον άνθρωπο ως εργαλείο τον λόγο (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας («λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων»). Συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο τον λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «ζῷον πολιτικόν».

Πιο συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης θεωρεί πως η φύση υπηρετεί μια τελολογία, την αριστοτελική όπως ονομάστηκε εντελέχεια, καθώς δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό· όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται. Σύμφωνα με τους κανόνες της φυσικής νομοτέλειας όλα τα όντα έχουν δημιουργηθεί για κάποιο σκοπό.

Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Στη δεύτερη προκείμενη του συλλογισμού του ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος έχει από τη φύση ένα χαρακτηριστικό ιδιαίτερο σε σχέση με τα άλλα ζώα και αυτό είναι ο λόγος. Ως λόγος δηλαδή, ορίζεται η γλωσσική επικοινωνία με την οποία εξωτερικεύεται μια λογικά δομημένη σκέψη. Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Ως λόγος δηλαδή, ορίζεται η γλωσσική επικοινωνία με την οποία εξωτερικεύεται μια λογικά δομημένη σκέψη. Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνή (τις άναρθρες δηλαδή κραυγές των ζώων ορίζει πως είναι το μέσο επικοινωνίας που έχουν τα ζώα για να αισθάνονται και να εκφράζουν το ευχάριστο και το δυσάρεστο) και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής).

Ο άνθρωπος επομένως δε διαθέτει μόνο φωνή αλλά και διανοητικές λειτουργίες με τη βοήθεια των οποίων η απλή φωνή μετατρέπεται σε ομιλία, σε έκφραση λογικής σκέψης. Ο λόγος αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα υπόλοιπα ζώα καθώς μέσω του λόγου μπορεί να αντιλαμβάνεται, να μορφοποιεί και να εκφράζει σκέψεις, ηθικές έννοιες και αξίες όπως το ευχάριστο- το δυσάρεστο, το ωφέλιμο – το βλαβερό, το καλό - το κακό, το δίκαιο -το άδικο. Η θέση των όρων δεν είναι επιλεγμένη τυχαία καθώς είναι φανερό η ανιούσα σημασιολογική κλιμάκωση από ένα επίπεδο κατώτερο, βιολογικό προς ένα ανώτερο, ηθικό. Για το τελευταίο ζεύγος ο φιλόσοφος δείχνει πως αποδεχόταν την αρχή: «ἐν δικαιοσύνῃ πᾶσ' ἀρετὴ ἔνι». Η δικαιοσύνη αποτελεί, κατά τον Αριστοτέλη, την κορωνίδα των αρετών του ανθρώπου, τη βάση της πολιτικής κοινωνίας.

Μέσα στην πολιτική κοινωνία ο άνθρωπος πραγματώνει τη φύση του, ασκώντας το ιδιαίτερο γνώρισμα της φύσης του, την ικανότητά του για ομιλία και λογική σκέψη.

Όταν, λοιπόν, ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τον άνθρωπο ως φύσει πολιτικόν ζῷον, εννοεί ότι είναι ζωντανό ον που η φύση του το ωθεί να ζει μαζί με άλλους ανθρώπους μέσα σε κοινωνία αλληλεπιδρώντας με αυτούς.

Δεν πρόκειται, ωστόσο, απλώς για σχέσεις αλληλεπίδρασης σαν αυτές που αναπτύσσουν τα ζώα μεταξύ τους και με το περιβάλλον· οι σχέσεις των πολιτών έχουν έλλογο χαρακτήρα: υποστηρίζονται από τον λόγον, τη λογική και τη γλώσσα. Η λογικότητα του ανθρώπου είναι η άλλη όψη της πολιτικής του φύσης. Αυτή, εξάλλου, είναι και μια παλιά σημασία της αρχαιοελληνικής λέξης λόγος: σχέση. Μέσω του λόγου οι άνθρωποι σημασιοδοτούν, κατανοούν και σημαίνουν διακρίσεις που αποτελούν συστατικό πυρήνα της πολιτικής κοινωνίας: το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο. Η ηθική διάσταση των ανθρώπινων σχέσεων μόνο μέσα στο λογικό περιβάλλον της κοινωνίας νοηματοδοτείται και αξιολογείται.

B2.

Ο φιλόσοφος συμβουλεύει τον εαυτό του και τον αναγνώστη να αναλογιστεί ποιος είναι, να ενδοσκοπήσει, να αναζητήσει την ταυτότητά του και να αποκτήσει συνείδηση των ιδιαίτερων γνωρισμάτων του, αξιοποιώντας το **β' ενικό πρόσωπο**. Ένα από τα

βασικά γνωρίσματα του ανθρώπου είναι η ιδιότητά του να είναι πολίτης του κόσμου («Ἐπὶ τούτοις πολίτης εἶ τοῦ κόσμου»). Ο Επίκτητος δεν εννοεί βέβαια ότι ο άνθρωπος της εποχής του είναι μέλος ενός παγκόσμιου κράτους. Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο κόσμος εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Ο Επίκτητος, ακολουθώντας την παράδοση του στωικισμού, θεωρεί ότι ο άνθρωπος ακολουθεί τον παγκόσμιο νόμο της φύσης, ότι το σύμπαν το ίδιο είναι μια πόλη, η κατοικία θεών και ανθρώπων, με κοινό συνδετικό στοιχείο τη λογικότητα. Οι πράξεις των ανθρώπων είναι άμεσα συνδεδεμένες με το σύνολο του κόσμου, εφόσον διέπονται από λογικότητα.

Ωστόσο, ο Επίκτητος δε θεωρεί τον άνθρωπο ως ένα απλό μέρος του κόσμου, αλλά ένα από τα ηγεμονικά μέρη του («οὐχ ἔν τῶν ὑπηρετικῶν, ἀλλὰ τῶν προηγουμένων»). Η χρήση του **σχήματος ἄρσης και θέσης** τονίζει τη θέση του ανθρώπου στον κόσμο, που είναι ιεραρχικά η ανώτατη. Δεν είναι υπηρέτης, κάποιος που υποτάσσεται στο θέλημα των άλλων. Επειδή διαθέτει λόγον, μπορεί να σκέφτεται με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί το σύμπαν και μπορεί να έχει πρωτεύοντα ρόλο μέσα στο πλαίσιο του κοσμοπολιτισμού.

Η ημιπερίοδος «**παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῇ θεῖα διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικὸς**» αιτιολογεί την προηγούμενη άποψη (ο σύνδεσμος γάρ σε αυτό το σημείο είναι αιτιολογικός). Ο άνθρωπος αποτελεί ηγετικό μέρος του κόσμου, διότι έχει από τη φύση του την ικανότητα να κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και να αξιολογεί τις συνέπειές της. Επομένως, η λογική φύση του ανθρώπου – η ικανότητά του να κρίνει και να αξιολογεί, να συντονίζεται προς τον σκοπό και το θέλημα του λόγου, που διέπει τον κόσμο- τον καθιστά ηγετικό μέρος του σύμπαντος.

Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η είμαρμένη –είναι η **απαραβίαστη τάξη** του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος (θεῖα διοικήσει) Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια συμπάθεια. Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θείου, έλλογου νόμου.

Ο Επίκτητος απαντώντας στο **ρητορικό ερώτημα «Τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;»** σχετικά με τον ρόλο και την αποστολή του πολίτη του κόσμου διατυπώνει την άποψη ότι ο άνθρωπος οφείλει να μην προτάσσει το προσωπικό του συμφέρον («Μηδὲν ἔχειν ἰδίᾳ συμφέρον») και να μην αποφασίζει για τίποτε σαν να είναι αποκομμένος από την ολότητα («περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον»). Τον προτρέπει να συνειδητοποιήσει πως δεν είναι ανεξάρτητος και αυτόνομος, αλλά ότι υπάγεται σε ένα σύνολο, σε μία παγκόσμια κοινότητα, αποτελώντας οργανικό τμήμα της. Έτσι, η ευδαιμονία του ανθρώπου θα εξασφαλιστεί εφόσον αντιληφθεί το κοσμικό σχέδιο του λόγου και εφόσον καταφέρει και ο ίδιος να ενταχθεί στον κόσμο και να ρυθμίσει κατάλληλα τη συμπεριφορά του.

Την παραπάνω αντίληψη θέλει να καταστήσει κατανοητή ο Επίκτητος με μια **παρομοίωση-αναλογία** («ὥσπερ ἄν, εἰ ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποὺς λογισμὸν εἶχον καὶ παρηκολούθουν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ, οὐδέποτ' ἄν ἄλλως ὄρμησαν ἢ ὠρέθησαν ἢ ἐπανενεγκόντες ἐπὶ τὸ ὄλον») με την οποία παρομοιάζει τη σχέση που έχει το χέρι

ή το πόδι ως μέρος του σώματος με όλο το σώμα με τη σχέση που έχει ο άνθρωπος ως μέρος του κόσμου με το σύνολο του κόσμου. Όπως το χέρι ή το πόδι, δεν μπορεί να αποκοπεί και να ζήσει ανεξάρτητα από το υπόλοιπο σώμα, έτσι και ο άνθρωπος δεν μπορεί να ευδαιμονήσει αποκομμένος από τον κόσμο, αλλά οφείλει, αποκτώντας συνείδηση της θέσης του μέσα στον κόσμο, να ενεργεί συντονίζοντας τις επιθυμίες του και τις προτεραιότητές του με την κοσμική τάξη και υποτάσσοντας τη λογική και τη δράση του στο γενικό συμφέρον.

B3.

1. δ.

2. α.

3. ε.

4. β.

5. στ.

B4.α.

1. ε.

2. δ.

3. ζ.

4. β.

5. α.

6. στ.

B4.β.

Το βυρσοδεψείο αγοράζει **αδούλευτα** δέρματα και τα μετατρέπει σε αριστοκρατικά παπούτσια.

Τα **προηγούμενα** χρόνια ήταν ευκολότερα τα θέματα των Αρχαίων Ελληνικών σε σχέση με φέτος.

B5.

Είναι εμφανές πως το θέμα της προαίρεσης διατρέχει τόσο το κείμενο αναφοράς από τον Επίκτητο όσο και το απόσπασμα από τον στοχαστή Παπανούτσο. Ο Παπανούτσος ταυτίζει την προαίρεση με τη βούληση («Όπου προαίρεση, εκεί και βούληση. Όπου δεν υπάρχει προαίρεση, εκεί ούτε βούληση»). Ωστόσο, ο στοχαστής επιχειρεί να

διαχωρίσει την προαίρεση από το ένστικτο ή τον εθισμό και τις συνήθειες («Πρώτον ότι προαίρεση ούτε χρειάζεται ούτε γίνεται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής, αφού κάνουμε άπειρα πράγματα από το πρωί έως το βράδυ χωρίς σκέψη και ζύγισμα, από συνήθεια, μηχανικά, όπως μας έμαθε ο κοινωνικός εθισμός») και τονίζει πως μόνο ο άνθρωπος από όλα τα ζώα έχει προαίρεση και συνακόλουθα βούληση. Η προαίρεση-βούληση κατά τον Παπανούτσο υπάρχει μόνο στον άνθρωπο και όχι στα ζώα, τα οποία διαθέτουν όρεξη με την έννοια της επιθυμίας που δε συνοδεύεται από κρίση και ηθική επιλογή.

Αντίστοιχα, ο Επίκτητος πιστεύει ότι ένα από τα πλέον ουσιώδη στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η προαίρεσις. Η προαίρεση είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη και σε Στωικούς, όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Επομένως, η έννοια της προαίρεσης καλύπτει τόσο την ηθική θέληση, όσο και τη διάνοια, το νου, τη λογική δύναμη. Τα βασικά στοιχεία της προαίρεσης στη σκέψη του Επίκτητου, δηλαδή η ελεύθερη βούληση και η συνειδητή-έλλογη επιλογή, έχουν ασφαλώς αριστοτελική προέλευση. Και ο Αριστοτέλης θεωρεί την προαίρεση κύριο στοιχείο της αρετής και του ήθους και την συνδέει με τον λόγο και τη φρόνηση,

Προϋπόθεση για την προαίρεσιν είναι η διαίρεσις των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (τα ἐφ' ἡμῖν) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (τα ἀπροαίρετα, τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν) και είναι ἀδιάφορα για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας.

Ο φιλόσοφος αναγνωρίζει στην προαίρεση έναν ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο στον ανθρώπινο βίο και τη συνδέει με την ελευθερία. Είναι το μόνο στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης που δεν υποτάσσεται σε κάποιο άλλο («ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον»), ενώ όλα τα άλλα στοιχεία της είναι υποταγμένα σε αυτήν, δηλαδή είναι αξιολογικά κατώτερα και εξαρτώμενα από αυτήν. Τα επίθετα ἀδούλευτον (ἀ στερητικό +δουλεύω) και ἀνυπότακτον (ἀ στερητικό +ὑπό +τάσσομαι), τα οποία επιλέγει για την περιγραφή της, και η αντίθεση με τα ἄλλα, τὰ ὑποταγμένα (ὑπό +τάσσομαι), τονίζουν τον κυρίαρχο ρόλο της προαίρεσης στον ανθρώπινο βίο.

Συμπερασματικά, αμφότεροι αποδίδουν κυρίαρχο ρόλο στην προαίρεση, τη θεωρούν ουσιώδες γνώρισμα της ανθρώπινης ύπαρξης και ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τους υπόλοιπους έμβιους οργανισμούς.

Γ1.

Γιατί αφού συνάψουμε δάνειο μπορούμε να προσελκύσουμε κρυφά με μεγαλύτερο μισθό τους ξένους/μισθοφόρους πεζοναύτες τους. Γιατί μπορεί η δύναμη των Αθηναίων να είναι περισσότερο εξαγοράσιμη παρά να βασίζεται σε δικά της μέσα, ενώ η δική μας (δύναμη) θα κινδυνεύει λιγότερο να πάθει αυτό, γιατί βασίζεται περισσότερο στους στρατιώτες παρά στα χρήματα.

Γ2.

Οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν ότι οι Πελοποννήσιοι θα νικήσουν τους Αθηναίους γιατί υπερέχουν αριθμητικά (πρῶτον μὲν πλήθει προύχοντας), και έχουν εμπειρία στον πόλεμο (ἐμπειρία πολεμικῆ). Επίσης, προτάσσεται ως πλεονέκτημα των Πελοποννησίων η πειθαρχία και η ενότητα (ἔπειτα ὁμοίως πάντας ἐς τὰ παραγγελλόμενα ἰόντας) αφού αναφέρουν πως εκτελούν πάντα πρόθυμα όλες ανεξαιρέτως τις διαταγές. Καταλήγοντας, τονίζεται πως οι Πελοποννήσιοι θα ενισχύσουν το ναυτικό τους αξιοποιώντας πόρους από την Ολυμπία και τους Δελφούς, ώστε να αντιμετωπίσουν το ισχυρό ναυτικό των Αθηναίων. (ναυτικόν τε, ᾧ ἰσχύουσιν, ἀπὸ τῆς ὑπαρχούσης τε ἐκάστοις οὐσίας ἐξαρτυσόμεθα καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Ὀλυμπία χρημάτων). Ἔτσι, αφού συνάψουν δάνειο θα προσελκύσουν κρυφά και με δόλο τους μισθοφόρους ναύτες των Αθηναίων δίνοντάς τους μεγαλύτερο μισθό (δάνεισμα γὰρ ποιησάμενοι ὑπολαβεῖν οἴοι τ' ἐσμὲν μισθῷ μείζονι τοὺς ξένους αὐτῶν ναυβάτας). Οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν πως οι Αθηναίοι δεν πολεμοῦν με ευψυχία εφόσον η δύναμή τους είναι «ὠνητὴ» δηλαδή εξαγοράσιμη, ενώ οι Πελοποννήσιοι έχουν περισσότερες πιθανότητες νίκης εφόσον βασίζονται πάντα στα «σώματα», δηλαδή στο ανθρώπινο δυναμικό και όχι στα «χρήματα».

Γ3.α.

Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω.

Γ3.β.

ἀμυνόμεθα: ἄμυνα

Καταθησόμεθα: κατάθου

ἐπικρατῆσαι: ἐπικράτησον

προύχοντας: πρόσχες

πολλά: πλέονα/πλείονα/πλείω

Γ4.α.

ἔχοντες: αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο ἡμεῖς του ρήματος ἐγείρομεν

ἐπικρατῆσαι: υποκείμενο της απρόσωπης έκφρασης εἰκός ἐστί, τελικό ἀπαρέμφατο

πλήθει: δοτική της αναφοράς στο προύχοντας

μισθῷ: δοτική του μέσου στο ὑπολαβεῖν

ναυβάτας: αντικείμενο στο ὑπολαβεῖν

ἢ οἰκεία: β' ὅρος σύγκρισης λόγω του συγκριτικού «μᾶλλον», κατηγορούμενο στο δύναμις

Γ4. β.

Οι Κορίνθιοι ἔλεγον αὐτοὶ τότε καὶ ἀδικούμενοι τὸν πόλεμον ἐγείρουν.

Επιμέλεια Απαντήσεων

Καραβά Δήμητρα

Γιαννοπούλου Χριστίνα